

Calouste Sarkis Gulbenkian ve Koleksiyonu

Calouste Sarkis Gulbenkian and Collection

ŞENAY SAYIN ASLAN*

*Haliç Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarım Bölümü, senayalsan@halic.edu.tr

Özet: 1869 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Calouste Sarkis Gulbenkian, yaklaşık altı bin parçalık bir koleksiyona sahiptir. Bu koleksiyon Gulbenkian'ın ömrünün son 13 yılını geçirdiği Lizbon kentinde bulunan Calouste Gulbenkian Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu makalede Gulbenkian'ın hayatı ve koleksiyonerliğine değinilmiş, Gulbenkian Müzesi'nde yer alan eserlerin bir kısmı tanıtılmış ve son olarak bu müzenin neden Türkiye'de kurulmadığına dair görüşlere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Calouste Sarkis Gulbenkian, Gulbenkian Müzesi, koleksiyon, Lizbon

Abstract: Calouste Sarkis Gulbenkian was born in 1869 in Istanbul, he has a collection of approximately six thousand pieces in total. This collection is exhibited at the Calouste Gulbenkian Museum in Lisbon where he spent the last 13 years of his life. This article studies Gulbenkian's life and his collector personality also introduces a part of his artwork in the Gulbenkian Museum. At the end, opinions such as why this museum couldn't be found in Turkey took place.

Keywords: Calouste Sarkis Gulbenkian, Gulbenkian Museum, collection, Lisbon

GİRİŞ

Calouste Gulbenkian, tüm hayatını sanat eseri biriktirerek geçirmiştir. Farklı coğrafya ve farklı dönemlere ait eklettik eserleri Lizbon'da sergilenmektedir. Öncelikle bu çalışmanın amacı bir katalog çalışması değildir. Gulbenkian'ın sergiyi ilk Lizbon yerine Türkiye'de açmak istemesine rağmen, kendisine izin verilmediği söylemine cevap aramaktır. Alan araştırması ve tarama yöntemi kullanılan bu çalışmada kitaplar, müze ve sergi katalogları ve gazete yazıları kaynak olarak kullanılmıştır. Gulbenkian Müzesi'ne gidilerek yerinde inceleme yapılmış ve makalede kullanılan tüm fotoğraflar yerinde çekilmiştir.

Calouste Gulbenkian; İstanbul'un Üsküdar semtinde, 1869 yılında dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına İstanbul'da başlamış olup, önce Marsilya'da daha sonra da Londra'da devam etmiştir. 1942 yılında Portekiz'e taşınmış, 1955 yılında vefatına kadar bu şehirde yaşamıştır. 1888 yılında petrol ticareti hakkında bilgi toplamak için Bakü'ye giden Gulbenkian, dönüşünde de edindiği bilgiler doğrultusunda yayınlar çıkarmıştır, Ortadoğu'nun petrol rezervleri ile bilgi sahibi olduktan sonra Osmanlı yetkilileri ve Uluslararası yatırımcılar arasında arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Gulbenkian ayrıca Türk Petrol Şirketi ve Irak Petrol Şirketi'nin kuruluşlarında da bulunmuştur. Ticari başarısının yanında, çocukluğundan beri koleksiyonculuğa ve sanata meraklı olan Gulbenkian, gezip gördüğü her yerden sanat eserleri toplamaya başlamıştır.

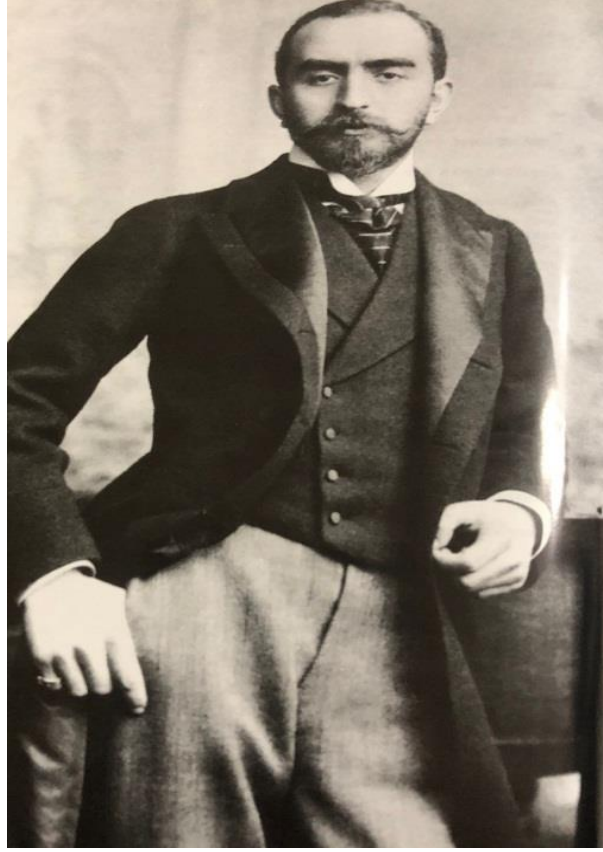
Calouste Gulbenkian'ın koleksiyonu, Antik Mısır'dan 19. yüzyıl Avrupa'sına kadar çok farklı coğrafyalardan ve kültürlerden eserler barındırmaktadır. Bu eserler arasında, Yunan sikkeleri, Ermeni Sanatı'na ait eserler, 18. yüzyıla ait dekoratif sanat eserleri 18. yüzyıl dekoratif sanat, 18.-19. yüzyıl Fransız resim-heykeli örnekleri, Mezopotamya'ya ait tarihi eserler, Osmanlı el yazmaları, kitaplar, dokuma örnekleri, İran ve Türk halıları, çiniler, Çin ve Japon sanatına ait örnekler, Fransız süsleme sanatına ait örnekler, heykeller, resimler ve daha pek çok farklı türde eserler bulunmaktadır. Bu seçkin koleksiyon günümüzde Gulbenkian'ın ömrünün son on üç yılını geçirdiği, Lizbon kentindeki Calouste Gulbenkian Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu makalede, Gulbenkian'ın yaşam öyküsüne ve koleksiyonunun içeriğine ve toplanma sürecine ait bilgiler sunulmuş, bu koleksiyonun neden Türkiye'ye getirilmediğine dair görüşlere yer verilmiştir.

Calouste Sarkis Gulbenkian Kimdir?

Gulbenkianlar, 1800'lerde, 'Caesarea' yani bugünkü Kayseri ilinin yakınlarındaki Talas'a yerleşmiş olan Ermeni asıllı bir ailedir. Buradaki Ermeni okullarını ve yeni bir Ermeni kilisesini finanse etmişlerdir. Gulbenkian ailesi, 1892 yılında da Londra, Marsilya, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli şehirlerde bulunmuş ve ticari ortaklıklar kurarak, geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır Babası ve amcası 1850'lerde İstanbul'a taşınan Calouste Gulbenkian, Sarkis ve Dirouhi Gulbenkian'ın oğlu olarak 29 Mart 1869'da, bugünkü Üsküdar olan 'Scutari' semtinde dünyaya gelmişti. Calouste Sarkis Gulbenkian, Kadıköy'deki Aramyan-Uncuyan okulunda eğitimine başlamıştır, daha sonra Marsilya'da devam etmiştir. Fransızca'sını geliştiren Gulbenkian'ından Londra'ya gitmiştir. Londra, Uygulamalı Bilimler Bölümü'nde fizik alanında çalışmış, daha sonra aynı bölümde öğretim üyesi olmuştur.

1888'de Calouste Gulbenkian, petrol ticareti hakkında daha fazla bilgi edinmek ve eğitimini tamamlamak için Bakü'ye gitmiştir. Bu yolculuk petrol yatakları hakkında makaleler yazmasını sağlamıştır. Bu yayınlar sayesinde bir petrol uzmanı olarak Osmanlı'nın bakanlıklarının da dikkatini çekmiştir. Gulbenkian, Ortadoğu petrol rezervlerinin öneminin farkına vararak, uluslararası yatırımcılar ve

Osmanlı hükümeti arasında arabuluculuk yapmak için temaslar kurmuştur. “Önce Turkish Petroleum Company’nin (Türk Petrol Şirketi), daha sonra da Iraq Petroleum Company’nin (Irak Petrol Şirketi) kuruluşuna katılmıştı (Vilar, 2006, s.7).

Resim 1: Calouste Sarkis Gulbenkian Calouste Gulbenkian Museum Guide, Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon, April 2004.

1892’de Gulbenkian, Londra’da Nevarte Essayan ile evlenmiştir. Çiftin 1896 yılında bir oğlu ve 1900’de bir kızı dünyaya gelmiştir.1902 yılında İngiliz vatandaşlığına geçen Gulbenkian, 1942’de Lizbon’a yerleşmiş ve 1955’te burada vefat etmiştir.Ölümünden bir yıl sonra Gulbenkian Vakfı kurulmuştur.Kendisinin kurduğu Türk Petrol Şirketi’nin yüzde beşine sahip olduğu için ‘Bay Yüzde Beş’ lakabı verilmiştir.

Calouste Sarkis Gulbenkian’ın Koleksiyonerliği

Dünyanın her yerinden altı binden fazla parça toplayarak oluşturduğu eklektik ve oldukça geniş bir koleksiyona sahip olan Gulbenkian, çocukluğundan beri sanata ve koleksiyonculuğa meraklıdır. “Calouste Sarkis Gulbenkian’ın damadı Kevork Essayan’ın anlattığına göre, Gulbenkian 14 yaşlarındayken okulda çok çalıştığı için babası ona elli kuruş vermiş, o da gidip çarşıdan eski sikkeler almıştır. (Essayan, aktaran Pereira, 2006, s.19).” Böylece Gulbenkian günümüzün en geniş Yunan sikkeleri koleksiyonuncularından biri olmuştur.Saint-Joseph Lisesi’nde okurken Gulbenkian, resimli kitaplardan Batı Avrupa sanatıyla tanışmış, Marsilya’ya gittiğinde de sanata olan ilgisi daha da artmıştır.Mısır, İslam, Mezopotamya, Grekoromen, Ermeni, Uzakdoğu gibi çeşitli coğrafyalardan

heykel, resim, kitap, çini, para ve mobilya toplayarak geniş coğrafyalardan geniş ve eklektik bir koleksiyon elde etmiştir.

Gulbenkian 1920 yılına gelindiğinde büyük bir koleksiyona sahiptir ve koleksiyonunu artık insanlar ile paylaşma ve geniş kitlelere iletme ihtiyacı belirlemiştir.

“Paris'te, OrsayRıhtımı'ndaki apartman dairesinin çok küçük olduğuna karar verdi; Rodolphe ve Maurice Kann'danIena Caddesi'nde iki mülk satın aldı. Bu iki yapıyı birleştirerek asıl konutu haline getirdi. Kolesikyonunun çekirdeğini saklayacağı ev artık burası olacaktı (Pereira, 2006, s. 21).”

Koleksiyonunu“çocukları” olarak isimlendiren Gulbenkian, 1930’lu yıllardan sonra koleksiyonuna odaklanmıştır.Müzenin nerede olacağına dair uzun yıllar düşünmüş ve 1937 yılında,sanat danışmanlarından KennethClark ile Londra'daki Ulusal Galerinin yanında inşa edilecek “Gulbenkian Enstitüsü” ile ilgili görüşmelere başlamıştır. Böylece eserleri başlangıçta Londra'daki Ulusal Galeriyeye teslim etmeyi planlamış ve daha sonra Washington DC'deki Ulusal Sanat Galerisi ile görüşmeler başlatılmış, ancak anlaşmaya varılamamıştır.

1942 yılında, koleksiyonunu korumak için, II. Dünya Savaş'ında tarafsız kalan Portekiz'e yerleşme kararı almıştır. Yaşamının sonuna dek Lizbon'daki Hotel Aviz'de yaşayan Gulbenkian,20 Temmuz 1955'te 86 yaşındayken Lizbon'da yaşamını yitirmiştir. Gulbenkian, vasiyeti üzerine ölümünden bir yıl sonra Gulbenkian Vakfı Lizbon merkezli olarak kurulmuştur.Sanat, bilim, eğitim ve sosyal refahı destekleyen Gulbenkian Vakfı günümüzde çok sayıda kültürel projeyi desteklemekte, etkinlikler ve geçici sergiler düzenlemektedir. Bu müze sadece son derece özel eklektik eserlerden oluşan geniş bir koleksiyona ev sahipliği yapmanın yanında, çağdaş sergiler düzenleme, konferans ve dinletiler gibi pek çok önemli kültürel etkinliklere de imza atmıştır.

Gulbenkian Müzesi

Gulbenkian'ın en büyük arzusu, eklektik koleksiyonunu farklı galerilere dağılmadan, hepsini bir çatı altında toplamaktır. Ölümünden sonra, Fransız ve Portekiz hükümetleri arasındazorlu müzakereler yapılmış ve 1960 yılında, koleksiyon Portekiz'e getirilmiştir. Eserler, 1965'ten 1969'a kadar Oeiras'takiPombal Sarayı'nda sergilenmiştir. 2 Ekim 1969 tarihinde Santa Gertrudes parkı içinde Calouste Gulbenkian Müzesi açılmıştır.Müze, Lizbon'un en büyük parkı içerisinde açılmıştır.

Müzenin ‘kurucu koleksiyonu’nu barındıran bina, RuyJervis'deAthouguia, PedroCid ve AlbertoPessoaadlı mimarlar tarafından Gulbenkian'ıntopladığı yaklaşık altı bin parça esere uygun bir şekilde tasarlanmıştır.Yeşillikler içerisindeki müzenin ortasında büyük bir gölet yer alır.Müze ise kurşungeçirmez camdan ve demir kapılardan oluşan hayli korunaklı bir binadır. Kronolojik ve coğrafi bir düzen içinde sergilenen eserler, iki bölüm olarak düzenlenmiştir.Koleksiyonunun ilk bölümü, İznik ve İran çinileri, 12.-18. yüzyıl İslam sanatının yanı sıra Antik Mısır, Greko-Romen, Mezopotamya, Doğu Asya ve Ermeni eserleri, Osmanlı el dokumaları, İran ve Türkiye'den gelen kumaşlar ve halılar, Çin ve Japonya'dan gelen porselenler gibi eserler yer alırken, ikinci bölüm Batı sanatına odaklanarak kitaplara, heykellere, resimlere, mücevherlere ve dekoratif eserlerden oluşmaktadır.

Gulbenkian'ın resim koleksiyonunda, Bouts, Van der Weyden, Lochner, Cima de Conegliano, Carpaccio, Rubens, Van Dyck, Hals, Rembrandt, Guardi, Gainsborough, Romney, Lawrence, Fragonard, Corot, Renoir, Nattier, Boucher, Manet, Degas veMonet gibi resamlara ait eserler vardır. Heykel koleksiyonunda ise Orta Çağ'dan başlayarak 19. Yüzyıla kadar Jean de Liege, Houdon,

Carpeaux ve Rodin gibi heykeltıraşların eserleri yer almaktadır. Ayrıca Rönesans dönemine ait madalyaların olduğu bir bölüm de bulunmaktadır.

Dekoratif sanatlara da ilgi duyan Gulbenkian'ın koleksiyonunda, Avrupa'dan toplanmış goblenler, kabartmalar, 18. yüzyıl Fransız dekoratif sanatlarına ait eserler, mobilya takımları, altınlar, gümüşler ve mücevherler de yer almaktadır.

Gulbenkian'ın kitaplara duyduğu yoğun ilgi, onun çok geniş bir kitap koleksiyonuna sahip olmasına yol açmıştır. Kitap seçerken oldukça titiz davrandığı bilinir. Manuela Fidalgo ve Maria Queiroz Ribeiro Gulbenkian'ın kitap koleksiyonunu şöyle anlatmıştır:

“Calouste Gulbenkian'ın kitaplığı iki bölümden oluşur. Belgeler bölümü, sanat tarihi ve genel tarihin farklı dallarından çeşitli başvuru ve uzmanlık kitaplarının yanı sıra satış ve sergi katalogları, gazete ve dergiler gibi yayınları bir araya getirir. Gulbenkian bütün bunları, satın almak üzere ilgilendiği parçalar konusunda daha fazla bilgi edinmek, kökenlerini, özgünlüklerini, sanatsal değerlerini araştırmak ve elindeki koleksiyonlarını daha iyi inceleyebilmek için kullanmıştır. İşte Calouste Gulbenkian Vakfı Sanat Kitaplığı'nı oluşturan bu birinci bölüm, bu özel alanda çalışan uzmanlara açıktır. İki bölüm olan Gulbenkian Müzesi ise, değerli yazma ve baskı kitap koleksiyonunu içerir. Gulbenkian'ın 1899'dan neredeyse yaşamının sonuna kadar topladığı bu yapıtlar, hem Doğu'da hem Batı'da, 13. yüzyılla 20. yüzyılın ilk yarısı arasında varolan kitap sanatını gözler önüne serer (Fidalgo ve Riberio, 2006, s. 39-40).

Gulbenkian kitapları biriktirirken onları özellikle görsel nitelikleriyle değerlendirmiş, özgün ve iyi korunmuş olmalarına çok önem vermiştir. Bu koleksiyonda 16. yüzyıl sonlarında yazılmış bir Kuran cildi, Mesnevi'nin tezhipli serlevhası, Victor Hugo'nun kütüphanesinden, Auguste Renoir'ın suluboyasıyla süslenmiş bir kitap, Osmanlı el yazmaları, Avrupa ve Japon cilt sanatından örnekler ve şiir, roman ve diğer türlerdeki kitapların ilk basımları gibi çok çeşitli kitaplar yer almaktadır.

1969 yılında Gulbenkian Müzesi, 1968 yılında maruz kaldığı selden zarar gören İslam eserleri ve ciltlerinin restorasyonu için İstanbul Kültür Bakanlığı'ndan yardım talep eder. Bunun üzerine bakanlık Prof. Dr. Emin Barın'ı görevlendirir. Prof. Dr. Emin Barın o dönemde asistanı İslam Seçen'i de beraberinde alarak Lizbon'a gider, incelemelerde bulunur, rapor yazar. Halen özel bir üniversitede öğretim görevlisi olarak görev yapan İslam Seçen ile yapılan röportajda şu şekilde dile getirmiştir:

“1969 senesinde Gulbenkian Müzesi'nde görev yapan, Maria Theresa adındaki görevli elinde zarar görmüş bir kitap ile geldi. Bizden kitabın restore edilmesini istedi. Hocam ve ben kitabı restore ettik. Bu hanım yaptığımız işten çok memnun kaldı ve bize Lizbon'a gelip gelemeyeceğimizi sordu. Böylece 32 yıl süren Lizbon maceramız başladı. İlk gittiğimiz yıl 10,5 ay kaldık. Bizden sonra minyatürlerin restorasyonu için Rikkat Kunt Hanımefendi de davet edilmiştir. 3 ayda bir kitap restore edebiliyorduk. Bu oldukça zor ve bir işti. Yaptığımız işten o kadar memnun kaldılar ki 32 yıl boyunca Lizbon'a gidip geldik. Toplamda 70 el yazmasını restore ettik. Bizi oldukça sıcak ve misafirperver bir şekilde ağırladılar, sanata ve sanatçıya çok kıymet veriyorlardı. Restore ettiğimiz kitaplardan birinin sadece cildi var kitabı yoktu. O dönemlerde hatta şimdi bile kitapların kapağını çalmak oldukça yaygındı, çünkü kitap kapakları altın püskürtme, zümrüt gibi değerli taşlardan yapılıyordu ve son derece kıymetliydi. Bir gün

bu cildi tamamlarken Maria Theresa kitabı da bulduklarını söyledi, bu durum beni çok memnun etmişti.”

Röportajın sonunda o çok merak edilen Gulbenkian'ın müzeyi Türkiye'de açmak istediği ancak kabul edilmediği doğru mu sorusu yöneltildiğinde ise cevabı;

“Gulbenkian müzeyi İstanbul'da olsun istiyordu. Önce İngiltere'ye gider, İngiltere vakıf vergisi istediği için müzeyi orada kurmaktan vazgeçer. Bunun üzerine yaşadığı ülke olan Portekiz'e gider. Diktatör lider Salazar ile görüşür. Salazar da önce vergi ister ancak kendisi oldukça kültürlü ve akıllı bir ekonomisttir. Salazar bir gecede, eserlerden vergi alınmayacağını içeren bir kanun çıkartır. Böylece Londra'dan tüm eserler Lizbona taşınır. Müze bugün dünyanın en önemli müzelerinden biridir. Sel sırasında eserler zarar görünce Londra'da yaşayan oğlu kendisine verilmesini talep etmiştir, ancak başarılı olamamıştır. Rüstem Paşa Camisinin çinileri de buradadır. Eserlerimize sahip çıkmamız lazım, bugün bize bu konuda çok görev düşüyor.” (İslam Seçen kişisel görüşme, 10 Nisan 2018)

1968 senesinde Lizbon'da sel felaketine uğrayan yazma eserlerin aslına uygun tamiri için Rikkat Hanım, Portekiz Hükümeti'nce 1970 ve 1972 yıllarında Lizbon şehrine davet edildi. Bu davet şöyle gelişmiştir: KalustGulbenkian (1869-1955) namındaki Üsküdar'lı petrol tüccarı, Türkiye'den ve Yakın Doğu'dan topladığı pek çok eseri önce Londra'da biriktirmişti. Türk Hükümeti'ne topladığı bu zengin birikimle bir müze açılması için talepte bulunmuş, fakat o zamanki mevzuata göre yurtdışından getirilecek olan eserler için %70 vergi istenmiş, bu talep karşısında Gulbenkian teklifinden vazgeçip başka bir yer aramaya başlamıştır. Nihayet eserlerine Portekiz Hükümeti sahip çıkınca, Lizbon'da Gulbenkian Müzesi açılmıştır. Özellikle Osmanlı çini eserleri cihetinden çok önemli bir müzedir. (Derman, 2016, s. 128-29)

Tezhip sanatının duayenlerinden, Prof. Dr. Fatma Çiçek Derman'ın eserinde belirtildiği gibi, hocası Rikkat Hanım'ın eserlerin restorasyonu ile ilgili yapmış olduğu çalışmayı nasıl sonlandırdığı şu şekilde aktarılmıştır;

“36 parçadan oluşan minyatürlerin bu müddet zarfında ancak 5 tanesi elden geçirilebilmiştir. Müze yetkilileri, Rikkat Hanım'ın çalışma tarzını ve biten minyatürlerin başarılı sonucunu değerlendirerek, kalan 31 parça minyatürü Ankara'daki elçilik ve buradaki konsolosluk aracılığı ile Beylerbeyi'ne evine kadar getirip onarıma devam etmesini isterler. Müze Müdürü Maria Teresa GomesFerrareira “Sizlere o kadar itimadım var ki, müzenin anahtarını istesiniz veririm. Onun için ki bu eseri ben Konsolosluk marifetiyle İstanbul'a size yollayacağım. Lütfen çalışmanıza orada devam edin.” der. Bu ısrarlı talep neticesinde, sadece verilen söze güvenilerek, günde 2-3 saatlik bir çalışmayla bu 31 parça tamamlanır ve Ali ŞirNevai Divanı'nın minyatürlerini Hocam evinde tamamlayarak, yine konsolosluk aracılığıyla sıkı güvenlik tedbirleri altında Gülbenkian Müzesi'ne iade eder. Kendisi bu konu açıldığı zaman, “paha biçilemeyen bu kıymetli eserin, hiçbir imza ve senet karşılığı olmadan İstanbul'a evime gönderilmesi tamirinin istenmesi, hem de ısrarla istenmesi, doğrusu, bir Türk sanatkarına çok şerefli bir tevcihtir” derdi.” (Derman, 2016, s. 153-154.)

İstanbul topraklarında bir Osmanlı vatandaşı olarak dünyaya gelen Gulbenkian'ın bu geniş eklektik koleksiyonunun neden Türkiye'de değil de Lizbon'da sergilendiğine dair çeşitli görüşler vardır. 1998

yılında Murat Bardakçı bu konuyu köşesine taşımıştır. Bardakçı'ya göre; Gulbenkian 1940'larda Türkiye'ye başvurmuşve "Koleksiyonumu doğduğum memlekete bağışlamak istiyorum. Bana yer gösterin, Türkiye'de bir müze kurup her şeyimi bu müzeye vakfedeyim" demiştir. Bardakçı, Türkiye'nin bu teklifi Gulbenkian'ın 'ekalliyet' yani azınlıktan olduğu gerekçesiyle kabul etmediğini iddia etmiştir. (Araştırmacı Yazar Murat Bardakçı, 1998, parag,2)

Bir başka gazeteci Yalçın Bayer köşe yazısında bu konuya yer vermiştir. Bayer'e göre, Osmanlı vatandaşı bir İstanbul Ermenisi olan 'KalustSarkisGulbenkian, Londra'da eğitim alıp döndükten sonra, Sultan Abdülhamit'in talebi üzerine Osmanlı topraklarında araştırmalar yapmış ve Mezopotamya'da petrol bulunduğunu belirten bir raporu kendisine sunmuştur. Bu raporun kendisine sunulmasının akabinde Abdülhamit, 1904'ten sonra buralardaki toprakları kişisel mülk olarak satın almıştır. Bayer, 1940'larda Gulbenkian tarafından Türkiye'ye müzeyle ilgili bir teklif olmadığını iddia ederek ve yazısında şu şekilde dile getirir.

“Türkiye'ye son olarak 1953-54 yıllarında gelmiş, neredeyse kendisine devlet başkanı protokolü uygulanmış, İstanbul ya da Türkiye'de herhangi bir yerde müze kurup sahip olduğunu bağışlama talebinde de hiç bulunmamıştır (Bayer, 2013, parag. 3).

Southampton Üniversitesi'nden İngiliz tarihçi Jonathan Conlin, doğumunun 150. Yıldönümü olan 2019 yılında yayınlanmak üzere bir biyografi çalışır. Maral Dink, 2015 yılında Conlin ile yaptığı söyleşide kendisine Gulbenkian'ın mal varlığını Türkiye'ye getirmek istediği, ancak İsmet İnönü tarafından engellendiği iddiası ile ilgili bir belgeye ulaşip ulaşmadığını sorar. Conlin'in cevabı ise:

“Bunu destekleyen bir belge yok. Bence Gülbenkian'ın kurulacak vakfa ev olarak Türkiye'ye düşünmesi pek olası değil. Portekiz'den önce İngiltere ve ABD'yi düşündü ancak Türkiye'yi değil. Ermenistan'da buna benzer bir söylenti var. Gülbenkian'ın vakfı Yerevan'da kurmak istediği, ancak bir otobana ismi verilmediği için vazgeçtiği söylenir. Ama bu da bir söylentiden ibaret (Dink, 2015, parag. 2).”

Diğer bir araştırmacı Fatih Sadırlı da yazısında, Gulbenkian ile İsmet İnönü arasında bir konuşma geçtiği ve İsmet İnönü'nün müzenin Türkiye'de kurulmasını istemediğine dair söylenenlerin doğru olmadığını, İngiliz tarihçi Jonathan Conlin'in röportajını hatırlatarak iddia etmiş, müzede sergilenen mektuplarda ise ABD ve İngiltere'de müze kurmak istediğinin yazılı olduğunu belirtmiştir. (Sadırlı, 2018, parag. 1.)

Calouste Gulbenkian Müzesi'nde Sergilenen Eserler

Calouste Sarkis Gulbenkian'ın yaklaşık altı bin parçalık koleksiyonunun sergilendiği Gulbenkian Müzesi bu eserleri, Mısır, Greko-Romen, Mezopotamya, Doğu İslam, Ermeni, ve Uzak Doğu sanatları, resim, heykel, süsleme ve kitap sanatları ve Rene Lalique tasarımı mücevherlerin bulunduğu bölümler olarak gruplandırmıştır.

Eklektik ama seçici olarak nitelendirdiği koleksiyonu Gulbenkian'ın hayat tarzını, kimliğini ve karakterini yansıtır. Koleksiyon birbirinden bağımsız eserler olarak görünse de aslında ortak paydada birleşirler. Koleksiyonda belirgin üç kategori vardır; aile kökenini yansıtan Ermeni dini objeleri, doğduğu, büyüdüğü topraklar olan Anadolu Osmanlı İslam objeleri ve eğitimi için gittiği ve hayatının sonuna kadar yaşamış olduğu Avrupa toplumunun eserleri. Yakın çevresi, Gulbenkian'ın çok düzgün ve akıcı Türkçe konuştuğunu söyler. Ancak koleksiyonunu Türkiye'ye getirme çabası içinde olup

olmadığı konusu çok açık değildir. Gulbenkian 1934 yılında Mısır'ı ziyaret eder ve çok etkilenir. Mısır Sanatı bölümünde, Mısır uygarlığının Eski Krallık Döneminden başlayıp, Roma dönemine kadar süren sanatsal çağına ait çeşitli eserler sergilenmektedir. Mısır uygarlığına ait heykelcikler, masklar, mutfak gereçleri, steller, kabartmalar ve torsolar yer alır.

Müzenin Greko-Romen bölümünde, Yunan ve Roma kültürlerinin ilkçağ sonlarına ait eserleri sergilenir. Yunan sikkeleri, vazolar, madalyonlar ve cam eserler bu bölümde yer almaktadır.

Müzedede Mezopotamya sanatına ait, Kral Nemrut'un betimlendiği bir rölyef bulunmaktadır. Bu eser Asur sanatçılarının alçak kabartma sanatında gösterdikleri üstün başarının bir örneğidir. Ermeni sanatları bölümünde ise, 16. ve 17. yüzyıllardan kalan parşömenler yer almaktadır.

Türkiye'den getirilen İncil el yazmaları ve seramikler de bu bölümde bulunur.

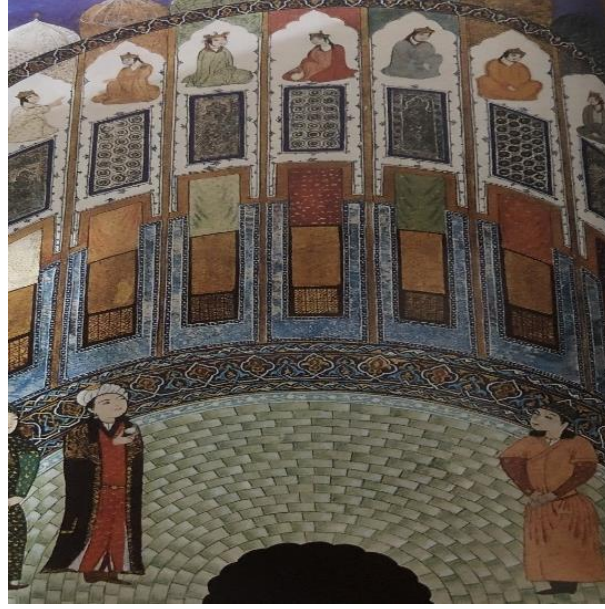

Resim 2:El Yazmasıve Ciltler (Tüm fotoğraflar Şenay Sayın Alsan tarafından çekilmiştir)

Resim 3: El Yazmasıve Ciltler

Resim 4: Sultan İskender'e İthaf Edilmiş Minyatürlü El Yazması

Sultan İskender'e ithaf edilen bu el yazma, hiç kuşkusuz dönemin en önemli eserlerinden biridir. Sultan çağının en önemli liderlerinden biri olup adı yetmişe yakın kitap ile ilişkilendirilmiştir. Erken Timur döneminin karakteristik özelliklerini taşıyan el yazma, 38 minyatür ve 50 sayfa tezhipten oluşur. Bu örnekte, Bahram Gur odanın ortasında, çevresinde 7 prenses yer alır.

Lizbon şehrinin 1968'de geçirdiği sel felaketi sırasında eski binasında bulunan müze de çok zarar görmüş ve sel gittikten sonra eserler çamuruyla kalmıştır. Bu yazma eserlerden biri de Gulbenkian Müzesi'nde bulunan ve 48 saat su altında kaldığı için epeyce yıpranan 1501 tarihli Timuri hükümdarlarından Sultan İskender'e ithaf edilmiş minyatürlü bir yazmadır. Herat üslubunun en güzel numunelerinden olan bu Ali ŞirNevai Divanı'nın tezhip ve minyatürlerinin tamiri için Türkiye'den uzman istenir. Daha evvel bu yenileme işlemi için müze yetkilileri, İngiltere'den, Fransa'dan restaratörler çağırmışlardır. Onlar da "biz Batı eserlerinden anlarız, bunu yapamayız" demişlerdir. (Derman, 2016, s.130) Nitekim Prof. Dr. Fatma Çiçek Derman Hocamızın kitabında açıkladığı ve yukarıda bahsi olduğu üzere Rikkat Kunt Hanımefendi tarafından restorasyonu başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Gulbenkian, Türkiye, İran, Suriye, Kafkaslar ve Hindistan sanatına karşı çok ilgisi vardır. Müzede Doğu ve İslam sanatlarına ait, halılar, kumaşlar, el yazmaları, kitap ciltleri, cami lambaları, çiniler ve seramikler bulunmaktadır.

Resim 5: Osmanlı Halıları

Resim 6: 17. yüzyıl Osmanlı kadife, ipek seccade.

Resim 7: 16. yüzyıl Bursa ipek, kadife ve gümüş dokuma halı ve kumaşlar.

Dekoratif desenler ile yapılan Osmanlı ipekleri ve kadifeleri çoğunlukla parlak bir doku kazandırmak amacıyla gümüş gibi metalik renkli iplikler ile renklendirilmiştir.

Resim8: Osmanlı Halı Bölümü.

Resim 9: 16-17. yüzyıl Osmanlı ipek, kadife, gümüş dokuma halı.

Resim 10:16-17. yüzyıl Osmanlı ipek, kadife, gümüş dokuma halı.

Altın ve gümüş ipliklerle dokunan, çiçek ve geometrik motiflerle süslenmiş olan kırmızı kadife, Türk minder örtüsüyle eşleştirilmiştir. Merkezde oldukça büyük olarak yapılmış çiçek kompozisyonu, bordürde ise lale ve karanfil motifleri yer alır. Dikdörtgen dokuma iki simetrik bordür ile çevrelenir.

Resim 11: 16. yüzyıl İznik Çini Ocak Kaplaması.(Ocak Yaşmağı)

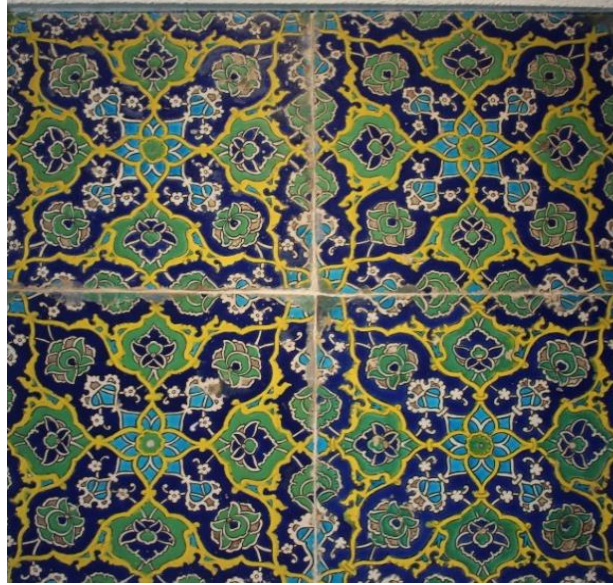
Resim 12: Çini Panel, 16. Yüzyıl.

Ana motifi kobalt mavi zemin üzerine işlenen kiraz çiçekleri oluşturur. Enine iki üniteden meydana gelen panelin altında iki lale ve sümbül yer alır.

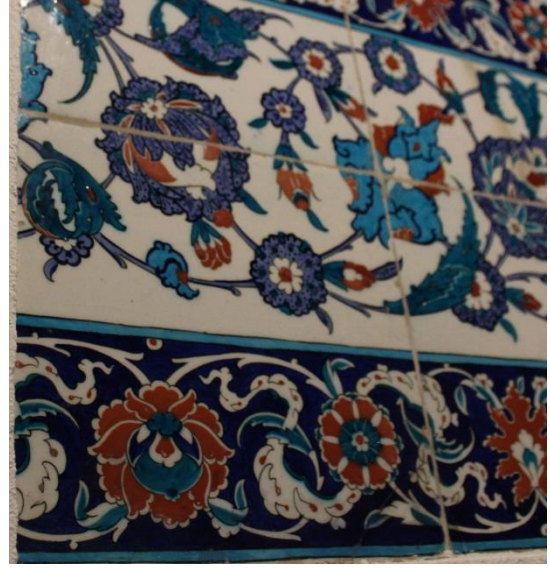

Resim 13-14: 16. yüzyıl İznik Çinileri.

Solda yer alan çini alınlık İstanbul Piyale Paşa Camisi'ndendir. 1890 yılında meydana gelen deprem ile zarar gören caminin duvarından sökülüp taşınmıştır. Merkezi kompozisyon, stilize edilmiş bulut motifleri ile çevrelenmiştir. Narin dalların sarmalları bu merkezi motiften uzar, etrafında ise hatayı motifler yer alır. Bu motif dönemin üslubunu yansıtır ve sarayda çok sık kullanılır.

Resim 15: 16. yüzyıl İznik Çinileri.

Resim 16-17: 16. yüzyıl İznik Çinileri.

Resim 18: 16. yüzyıl İznik Çinileri.

Resim 19: 16. yüzyıl İznik Çinileri.

Resim 20: 16. yüzyıl İznik Çinileri.

Resim 21-22: 16. Yüzyıl İznik dekoratif çiniler.

Müzedede yer alan natüralist çiçek desenli dekoratif maşrapa, açılı, düz tutamaklı şekliyle ahşap deri veya metalden yapılan Avrupa örnekleriyle benzerlik taşır. Orjinaladı “hanap” olarak bilinen bu model, Avrupa’da üretilip diplomatlar yoluyla Türkiye’ye ulaşmış olabilir.

Resim 23: 16. yüzyıl İznik natüralist ve fantastik hayvan motifli çiniler.

Resim 24: 16. yüzyıl İznik natüralist ve fantastik hayvan motifli çiniler.

Gulbenkian Müzesi'nde, bitkisel motifler, çiçek, hayat ağacı, selvi, natüralist ve fantastik hayvan desenli motiflerin yer aldığı çini kâseler, panolar yer alır.

Uzak Doğu Sanatları bölümünde, Çin ve Japonya'dan gelen porselenler ve ahşap paneller sergilenmektedir.

Resim 25: 19. yüzyıl Japon Sanatı.

Müzedeki Batı sanatına ait sergilenen resimler arasında 16. yüzyıl Rembrandt, 17. yüzyıl Rubens ve 18. yüzyıl Fragonard ve Guardi eserleri yer almaktadır. 19. yüzyıl dönemi ise Mary Cassat, Turner, Manet, Degas, Renoir ve Monet'nin eserleriyle temsil edilmektedir.

Resim 26: Domenico Ghirlandaio Genç Kadın

Colouste Gulbenkian 1899-1953 yılları arasında Batı sanatının önemli tablolarını biriktirmiştir. Ghirlandaio'nun 'Genç Kadın' adlı portresi Floransa Santa Trinita Kilisesi'nde yer alıyordu. Sanatçının gerçekçi imajı bu resimde en güzel örneğini vermiştir. Hümanist değerlerin ön planda tutulduğu, son

derece karakteristik bir eserdir. Sanatçı, hümanist yaklaşımın yanı sıra, estetik, idealist stilizasyonu da kullanmıştır.

Resim 27: Rembrandt, Yaşlı Adam Portresi, 1645

Yaşlı Adam Portresi, Rembrandt'ın kendi portrelerini yapmış olduğu serinin en önemli örneklerinden biridir. Sanatçı bu portresinde samimiyeti, Hollanda sadeliği ile bir araya getirerek serinin zirveye ulaştığı örnektir. Venedik'in sıcak renklerini kullanan sanatçı, gerçekçi, ekspresyonist ve karışık psikolojik duyguların yansıtıldığı bu çalışma ile yeni bir form dener. Sanatçı Barok ışığı en iyi şekilde yansıtır. Barok sanatının en güzel örneklerinden olan portre, II. Catherine'nin koleksiyonundan bir parçaydı.

Heykel bölümü, Orta Çağ'dan 19. yüzyıla kadar olan eserleri içermektedir. Jean de Liege, AndreadellaRobia, Pigalle, Houdon, Carpeaux ve Rodin bu koleksiyon içinde eserleri yer alan sanatçılardır. Ayrıca burada Rönesans madalyalarının önemli bir koleksiyonu da sergilenmektedir.

Resim 28: Houdon, Diana 1780

Diana Heykeli, koleksiyonun en dikkat çekici parçalarından biridir. Sadece sanatçının en önemli eseri olmakla kalmayıp, aynı zamanda tüm Fransız heykellerinin içinde de en önemlilerindedir.

Resim 29: Rodin, EternalSpringtime 1888.

Avrupa dekoratif sanatlar bölümü, 16. yüzyıl tarihli İtalyan ve Flaman goblenlerini ve 18. yüzyıldan kalma Fransız eserlerini, ince işlenmiş mobilya takımlarını ve gümüş veya altın parçalarını içermektedir.

Resim 30: Dekoratif Sanatlara Örnek

Resim 31: Dekoratif Sanatlara Örnek

Kitap sanatları bölümünde, 12. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısı arasında üretilen bir dizi tezhipli el yazması, basılı kitap ve ciltler bulunmaktadır. Gulbenkian'ın nadir ve kıymetli baskılardan oluşan kitaplarının rotasyonları burada sergilenmektedir.

RenéLalique (1860-1945) imzalı mücevher tasarımlarının olduğu bölümde ise değerli taşlarla süslü vazolar, aynalar ve takılar yer almaktadır.

Sonuç

1869 yılında İstanbul'daErmeni bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen CalouseGulbenkian, çeşitli ülkelerde eğitim aldıktan sonra 1888 yılında Bakü'ye gitmiş ve orada Ortadoğu petroleri ile ilgili araştırmalar yapmıştır.Daha sonra Türk Petrol Şirketi ve Irak Petrol Şirketi'nin kuruluşlarında yer almış ve burada sahip olduğu hisseler nedeniyle “Bay Yüzde Beş” lakabını almıştır. Küçüklüğünden beri sanata meraklı olan ve babasının verdiği elli kuruşla iki sikke alan Gulbenkian'ın koleksiyonculuğu da böylece başlamıştır. Petrol endüstrisinden kazandığı servetin katkısıyla yaşamı boyunca birbirinden çeşitli sanat eserleri toplamış ve altı bin parçalık geniş bir koleksiyona sahip olmuştur. Kendisinin “eklektik ama eşsiz” olarak tanımladığı koleksiyonu, birçok farklı kültürden ve farklı dönemlerden eserler barındırmaktadır. Antik çağlardan 19. yüzyıla kadar uzanan geniş bir yelpazede Yunan, Mısır, Mezopotamya, Osmanlı, İran, Türk, Çin, Japon ve Fransız kültürlerine ait farklı sanat türlerindeki eserler bu koleksiyonun parçalarını oluşturmaktadır.

Gulbenkian, koleksiyonuna ait parçaların her zaman bir arada tutulmasını istemiştir. Ölümünden bir yıl sonra Lizbon'da vasiyeti olan Gulbenkian Vakfı ve 1969 yılında daCalousteGulbenkian Müzesi kurulur ve tüm koleksiyonu burada sergilenmeye başlar. Bazı yazarlar ve gazeteciler Türkiye topraklarında doğmuş bir Osmanlı vatandaşı olarak Gulbenkian'ın koleksiyonunun neden Türkiye'de yer almadığı sorusunu tartışmışlardır. Kimi Gulbenkian'ın Türkiye'de bir müze açmak istediğini ancak dönemin hükümetinden izin alamadığını savunurken kimisi de Gulbenkian'ın böyle bir isteğinin hiçbir zaman olmadığını dile getirmiştir. Bu tartışmaları sonlandıracak kanıt niteliğinde bir kaynağa ise henüz ulaşamamıştır.

Sonuç olarak, CalousteGulbenkian'ın koleksiyonunu Türkiye'ye getirerek bir müze açmak isteyip istemediği ya da Türkiye'nin bir davette bulunup bulunmadığı konusu kesinleşmiş değildir. Ancak restorasyon için giden sanatçıların yapmış oldukları açıklamaların örtüşmesi ve istenen verginin yüksek bulunması nedeniyle Türkiye'de müze açılmaması kabul edilebilir bir gerçektir. Gulbenkian Vakfı'nın kuruluşunun 50. yılı anısına İngiltere, Fransa, Umman ve Portekiz'i gezen sergilerden birisi 2006 yılında Sakıp Sabancı Müzesi'nde düzenlenmiş, bu sayede koleksiyona ait eserlerin bir kısmı Türkiye'de sergilenmiştir. “Lizbon CalousteGulbenkian Müzesi'nden Başyapıtlarla Doğu'dan Batı'ya Kitap Sanatı ve Osmanlı Dünyası'ndan Anılar” başlıklı bu sergide Lizbon CalousteGulbenkian Müzesi'nden getirilen ve içinde 75 elyazma ve baskı kitap, İznik çinileri ve dokuma kumaşlar bulunan 111 parçalık bir koleksiyon yer almıştır.Lizbon'daki müzeyi göremeyen sanatseverler bu sergi ile birlikte, muhteşem sanat eserlerini görme imkânı bulmuşlardır. Koleksiyonun tamamı Türkiye'ye getirilemese de bir kısmı süreli olarak sergilenebilmiştir. Özellikle batı koleksiyonunda yer alan önemli eserler göz önüne alındığında, bu koleksiyonun Türkiye müzeciliğinde ne kadar önemli yer tutacağı oldukça açıktır.

Kaynakça

Bakır, T. Sitare, (1999). İznik Çinileri ve Gülbenkian Koleksiyonu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barata, A., Rosa, C. C. ve Pinto, (2010). E. S. The private library of Calouste Gulbenkian: giving virtual access to a personal book collection. Cambridge: Art Libraries Journal, 35 (2) The USA, 13-18.

Bardakçı, M. *Gülbenkian'ı da Aynen Böyle Kaçırılmıştık*. (1998, Temmuz 26). Hürriyet Gazetesi

Dias, J. C. (Ed) (April 2004), Calouste Gulbenkian Museum Guide, Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation

Derman, F. Çiçek, (2016), Rikkat Kunt Hoca Hanım 1903-1986, İstanbul: Kubbealtı Yayınları,

Gulbenkian, Fundacao Calouste (1969). Objets d'art Français de la collection Calouste Gulbenkian. Lisbon: Fondation Calouste Gulbenkian.

Hewins, Ralph (1957). Mr. Five Per Cent :The biography of Calouste Gulbenkian, London: Hutchinson.

Josede Azeredo (1970). Perdigo, Calouste Gulbenkian Collector, Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation.

Leite, Maria Fernanda Passos (2009). Rene Lalique at the Calouste Gulbenkian Museum. Lisbon: Skira.

Vilar (Ed)(2006). Lizbon Calouste Gulbenkian Müzesi'nden Başyapıtlarla Doğu'dan Batı'ya Kitap Sanatı ve Osmanlı Dünyasından Anılar, İstanbul:Sakıp Sabancı Müzesi, MAS Matbaacılık A.Ş

İnternet Kaynakları

Armutçu, E. (2006). *Bir Koleksiyoncu Olarak Bay Yüzde Beş KalustGülbenkian*, Hürriyet Gazetesi, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018. <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/bir-koleksiyoncu-olarak-bay-yuzde-bes-kalust-gulbenkian-4482680>

Bayer, Y. (2013). *Öğrenin; Gülbenkian Müzesi Türkiye'ye Niye Gelmedi*, Hürriyet Gazetesi, Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2018. <http://www.hurriyet.com.tr/ogrenin-gulbenkian-muzesi-turkiye-ye-niye-gelmedi-23285478>)

Calouste Gulbenkian Foundation. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018, <https://gulbenkian.pt/en/the-foundation/calouste-sarkis-gulbenkian/background-and-education/>

Calouste Gulbenkian Foundation. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015, <https://gulbenkian.pt/en/the-foundation/calouste-sarkis-gulbenkian/chronology/>

CalousteGulbenkian Foundation. Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2015, <https://gulbenkian.pt/en/the-foundation/calouste-sarkis-gulbenkian/collector-and-philanthropist/>

Dink, M. (2015). *Bay Yüzde Beş'in Gerçek Hikâyesi*, Agos Gazetesi, Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2018. <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/10193/bay-yuzde-besin-gercek-hikyesi>)

Encyclopedia Iranica. Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2018, <http://www.iranicaonline.org/articles/gulbenkian-calouste>

Sadırlı, F. (2018). *Bay Yüzde 5 KalustGülbenkyan*, 2018), Gerçek Hayat Gazetesi, Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2018. <http://www.gercek hayat.com.tr/portre/bay-yuzde-5-kalust-gulbenkyan/>)